

ION GRĂMADĂ, PROZATORUL

Aurel Buzincu

Ion Grămadă s-a născut la 3 ianuarie 1886 în Zaharești, județul Suceava, într-o familie de țărani. Primele patru clase de școală le face în satul natal, după care își continuă învățătura la Liceul greco-ortodox din Suceava.

Liceean fiind, publică sub pseudonimul Nicu Nalbă scurte bucăți de proza în revista bucovineană "Junimea literară", condusă de I. Nistor, și în "Luceafărul" din Budapesta. În 1906 devine student al Universității din Cernăuți unde urmează cursurile de istorie și geografie. Continuă să scrie și să publice proză, dar se exersează și ca traducător, se angajează în elaborarea unor studii de istorie românească și, mai ales, se lansează, ca mulți alți intelectuali bucovineni ai timpului, în gazetărie.

În 1907, ca membru al societății studențești "Junimea", scoate gazeta "pentru popor", "Deșteptarea", care, după opinia lui Constantin Loghin, "pe vremuri a fost cea mai bine redactată și mai bine răspândită gazetă populară a Bucovinei".

În vara lui 1910 trece pe la cursurile organizate de Nicolae Iorga la Văleni, după care, în toamnă, se înscrie, pentru continuarea studiilor superioare, la Universitatea din Viena. Aici, deja cunoscut ca "mânuiitor abil al condeiiului", intră în scurt timp în societatea studențească "România Jună", care îl însărcinează să-i scrie istoricul. Are și alte proiecte, mai ales de istoric, pentru care se documentează îndelung la Academia Română și în fondurile de documente vieneze. Culege informații despre participarea românilor la asediul Vienei (pentru o lucrare cu care va deveni doctor în 1913), despre șederea lui Eminescu la Viena, apoi pentru o istorie a Bucovinei și chiar pentru o istorie a literaturii bucovinene. În tot acest timp continuă să publice articole pe diferite teme în "Tribuna", "Românul" din Arad - în redacția căruia intră pentru o vreme -, colaborează cu nuvele istorice la "Viața românească" și la alte publicații.

În toamna lui 1913 se întoarce la Cernăuți. Este profesor suplinitor la un liceu și predă istoria și logica în limba română. Intră în redacția gazetei "Viața nouă", organ al Clubului național român (fără legătură cu "Vieța nouă" a lui Ov. Densușianu).

La începerea războiului, Ion Grămadă trece în Regat, unde, împreună cu alți români veniți din Ardeal și Bucovina, participă la campania de convingere a opiniei publice asupra necesității intrării României în război de partea Antantei. Profesor la Liceul militar din Mănăstirea Dealu este mobilizat și, în 1916, dorește să plece

pe front. Cade sub gloanțe la Cireșoia în ziua de 27 august 1917.

Pot stăruî, desigur, în jurul numelui lui Ion Grămadă întrebări de orice fel și oricâte. E o personalitate, ori mai curând un simbol? E un nume împlinit sau numai o promisiune? Ce ar fi devenit într-o viață necurmată atât de repede? Poate el interesa cultura națională sau îl aduc în discuție numai conjuncturile și orgoliile provinciale, cu predispoziția acestora pentru a se trece ușor peste criteriile valorii, peste examenul critic?

Cert este că, într-o viață scurtă și clocotitoare, trăită în mai multe locuri, asumată sub semnul curajului, gustului aventurii și simțului romantic al libertății, dar și al angajării și al dăruirii totale față de un proiect, amintind de atâtea alte destine de aceeași factură din acest colț de lume, Ion Grămadă a reușit, totuși, să lase în urmă o operă. Ea se alcătuiește din activitatea de militant și de luptător pentru cauza românilor pe care istoria i-a înstrăinat de patrie, dintr-o bogată și puțin cunoscută activitate de gazetar, din scrieri istorice și de istorie literară, precum și dintr-o restrânsă, dar nu de neăgat în seamă, cel puțin pentru cursul literelor în Bucovina, componentă propriu-zis literară. În legătură cu aceasta ne propunem să facem câteva observații în cele ce urmează.

Pentru cine parcurge paginile "Junimii literare" din prima ei perioadă de apariție este inevitabilă și deloc exagerată impresia - e drept, pe fondul constatării unei mediocrități literare de ansamblu a publicației - că tânărul Nicu Nalbă este nu numai o certă promisiune, dar și, de departe, condeiful de prozator cel mai înzestrat al revistei. Speranța de a-l reîntâlni într-un număr viitor și de a-i citi încă o producție, ca să descoperi o noutate, să-l vezi evoluând, este tensionantă și acum, după nouăzeci de ani, când frunzărești o colecție îngălbenită și când știi că dosarul tânărului scriitor e închis de mult, ba încă știi și cum s-a închis acest dosar.

Această încredere într-un talent veritabil, nativ, și într-un scriitor cu vocație se instalează imediat, de la cele dintâi pagini parcurse. Numai că paginile lui de proză sunt rare și, cu timpul, dispar, încât are temeieri Constantin Loghin să deplângă faptul că gazetăria - dar și politica, și de ce nu și istoria? - l-au făcut pe Ion Grămadă "definitiv pierdut pentru literatura propriu zisă". Explicații există, fără îndoială, destule - și ele lămuresc îndeajuns situația: nevoile de zi cu zi ale unui om sărac, forța de atracție exercitată asupra tinerilor de către curentul național al românilor din Bucovina, cu urmarea orientării lor spre acțiune, spre viața practică sau spre îndeletniciri intelectuale, științifice, cu efecte în același domeniu al practicului. Și poate, nu în ultimul rând, venind dintr-o constantă a unui fel de a fi al bucovinenilor nu cine știe ce anevoie de degajat - o anume inaptitudine pentru a persevera în experiențe marcate de abstract, de metafizic, de gratuitate.

* * *

Când în 1904 îi apare în "Junimea literară" proza *De înviere* (o schiță lucrată impur, cu ustensilele povestirii), Ion Grămadă are numai 18 ani, are toate datele lipsei de experiență scriitoricească și ale entuziasmului naiv, așa cum are și, dobândite pe semne intuitiv, multe dintre ticurile prozei scurte care se scrie acum în Regat: ochiul coborât deliberat peste lumea, faptele, oamenii și sensibilitatea satului, o privire programatic binevoitoare, atentă cu deosebire la ceea ce e considerat străvechi și specific, gata să se arate mișcată de tot ce observă, gata să se înduioșeze, convingerea că aici stau adevărurile cele mari care se așteaptă de la scriitor, că pe aici curge viața cea "sănătoasă", care se cere "oglindită" pentru a fi de toți cunoscută și cu ale cărei lecții scriitorul trebuie să-l sprijine pe cititor să se îndrepte ori să se ferească de rătăcirî precum și, la fel, dispoziție infinită pentru a prelua și a comunica persuasiv tot ce se poate spune în cuvinte din limbajul, gândirea, simțirea, poveștile, întrebările și felul de a reacționa din această lume.

Și totuși, chiar dacă stă în vecinătatea unei convenți care face azi de necitt o mulțime din producțiile de acest gen ale timpului, tânărul prozator nu-și descurajează lectorul. Dimpotrivă, farmecă. Prin ce anume - nu e ușor de spus, iar faptul în sine devine semnificativ. Înseamnă că există în frazarea doar a adolescentului Ion Grămadă o anumită doză de indicibil, de inconceptualizabil, dar și mărturie certă de talent și care ademenește chiar și atunci când instrumentele analizei scot la iveală, mai peste tot, imperfecțiuni, naivități, nesiguranță, ezitări, convenționalisme.

De înviere nu este, cu siguranță, o reușită, ci doar un exercițiu. Autorul nu știe să-și supravegheze resursele și, ca atare, nu-și poate doza efectele și ratează obținerea tensiunii pe care a contat. Nu știe, apoi, să-și conducă instanța narativă, n-are încredere în independența acesteia și intervine în răsturile ei, îi tulbură funcționarea, cel mai adesea schimbându-i brusc și nemotivat (prin verosimil și necesar, cum s-ar cuveni) perspectiva sau își strecoară în discursul narativ fraza proprie - expozitivă, informativă, de regulă cu substanță etnografică.

Prin ce, atunci, ar putea să cucerească? Prin recognoscibilul materiei, s-ar putea spune, căci avem aici, ca și în alte bucăți ale autorului, cât se poate de pregnantă, nota specificului vieții din Bucovina. Probabil că asta avea în vedere Constantin Loghin când afirma, prin 1924, că Ion Grămadă este "cel mai bun prozator al Bucovinei". Numai că, dacă este o constatare corectă cea privitoare la faptul că Bucovina se recunoaște imediat în ce și cum scrie Ion Grămadă, este adevărat și că relevanța estetică a acestei note este minimă. Însușirea recognoscibilității, mai accentuate sau mai puțin accentuate, decelabilă la nivelul limbii sau al materiei vehiculate, nu e niciodată o cauză pentru o însușire artistică, ci un efect al unei cauze de ordinul tehnicii creatoare. Ceea ce captivează și farmecă la tânărul prozator vine dintr-un simț înăscut al frazării care-și situează

finalitatea în ea însăși și dobândește astfel aptitudinea, esențială și specifică artei, de a instrui "lume". Una care, acum, odată ivită și impusă artistic, adică făcută să existe prin ea însăși, are, e drept - dar tocmai prin propria-i energie lăuntrică - însușirea de a evoca Bucovina.

Atâta doar că, tehnic - ceea ce e decisiv - prozatorul nu evoluează. Bunele premise ale începutului nu sunt cultivate și în locul sunetului pur, cristalin, care se anunță și se așteaptă, cu timpul, prozele lui Ion Grămadă emană amatorism. Interogația de ordin tehnic inițială nu se poate spune că dispare, însă nu e conștientizată și nu beneficiază de soluții, încât se ajunge destul de curând la o manieră, la un manierism - personal, de bună seamă, dar nu mai mult.

Iată-l, de exemplu, în proza de debut, întrebându-se despre cum și-ar putea justifica artistic apropierea de materie și preluând o soluție cu efecte deja verificate la data respectivă: cea a însinuării în perspectiva unui personaj fără ființă epică, însă verosimil și necesar în lumea textului prin identitatea de limbaj, de mentalitate, de psihologie dintre acesta și personajele propriu-zise. "Lelea Safta-i învăluită cu lucruri, de nu știe pe ce să pună mâna mai întâi. Ce te gândești D-ta, două mâini nu pot ajunge în tot locul, și apoi doară nu ești de fier! În casă directică, fierbe, spală, afară dă mâncare la gobăi și mătură prin ogradă, că mâine-i zi mare, zi la anul Paștile..." Formula e însă pe cât de repede și de nimerit găsită, pe atât de repede abandonată - dintr-o poruncitoare și naivă trebuință de începător de a spune totul și cât mai mult. Căci numai în pagina următoare, această "voce" spune că lelea Safta vede, uitându-se în lungul drumului și descoperindu-și proprii copii, ceea ce o lelea Safta verosimilă n-ar trebui s-o vadă niciodată: "Un băiet de vr'o 8 ani (s.n.) și o copilă de vr'o 6 (s.n.) mână dinapoi câteva oițe...".

Ceea ce e însă acum preocupare de ordin tehnic însoțită de reușite și de scăpări sau stângăcii trece, cu prozele următoare tot mai mult în umbra interesului pentru pregnanța în sine a materiei și a limbii - și de aici constatarea privitoare la absența evoluției în scrisul lui Ion Grămadă. Un pasaj descriptiv oricât de "frumos" în sine, ca cel introductiv din *În ajunul despărțirii* nu-și motivează prin nimic prezența în economia bucății, n-are nici o funcție în întreg, este strict retoric - și ca atare, artistic, absolut irelevant: "Însângerat scapătă soarele după munții acoperiți cu omăt, ale căror creștete scânteie în lumina asfințitului, de par aprinse, și însângerat pare și Someșul ce vâjâie asurzitor pe scocurile morilor de apă. Aerul de sară e răcoros, curat, și pe toată valea se-mpânzesc umbre ce curg dinspre munți și îmhobotează țarinile arse și îngălbenite de suflarea toamnei..."

Răspunzătoare de acest curs al talentului prozatorului pare a fi autoritatea cu care i se impune - și cu care îl abate de la drumul propriu - convenția sămănătorist-poporanistă a vremii.

O povestire precum *De ajun*, din 1906, de pildă, ar putea proba chiar o anume angajare manifestă a autorului. Preotul Niculae Crăciunescu, cel care a avut parte, dinspre consoartă de "multe zile fripte la început, că ar fi un țărănoi calic și că s-ar fi înțolit cu ajutorul și protecția rudelor ei" trăiește acum liniștit, într-o casă

așezată, în care e "veselie și neastâmpăr". Aflăm că "pe preuteasă o iubește ca ochii din cap", încât femeii i-au trecut visele tinereții și s-a obișnuit "în singurătatea pacinică de la țară". Lui, trecute fiindu-i tinerețile, i-au trecut în amintire și obârșiile simple și n-are decât o singură grijă: să-și vadă cele două fete intrate prin măritiș în familii cu stare. Tocmai având de urmărit un astfel de interes și bizuindu-se pe priceperea nevastei de a primi musafirii ca la oraș, părintele Niculae se îngrijește să aibă ca oaspeți de Crăciun trei tineri - un student la drept, unul la teologie și un "gimnaziast". Primul, Brustureanu, e "fraged și fără vlagă", dar e de familie bună, adică exact ce și-ar dori preotul pentru fata cea mare. Cât despre cea mică n-ar vrea să o dea după teologul Popescu - inteligent, "mai dezghețat la minte ca Brustureanu", plin de voință, însă doar "...un fecior de țăran". Preuteasa, desigur, și-a avut de spus în privința aceasta cuvântul ei, căci l-a rugat pe părinte: "Lieber Nicu, împlinește-mi și mie o dorință măcar: să n-o dai pe Lia după un teolog ca să-și petreacă zilele în pustiul de la țară, fierbând și cosând ca țărancele!" În consecință, în legătură cu teologul, părintele are deja un plan: "L-a mai pripăși o vreme prin casă, până se va afla un altul mai bun...". Iar față de întreaga situație, autorul își are opinia lui, pe care nu ezită să și-o exprime direct - "se vede că părintele a uitat de obârșia sa" - dar și mediat, prin felul de a-și selecta și combina materia. Astfel, prin aerul blând și dulceag al casei, chiar dacă o spune cu destulă delicatețe, nota de lejeritate din viața fetelor, absența în general a gravității din această lume. La fel, sancționează prin denunț cultivarea aparenței: în așteptarea musafirilor, "fetele scot din dulap pe Alecsandri, Eminescu și *Dan* de Vlahuță, toate netăiate încă" și "le împăștie pe masă, pe clavir și pe canapea, așa ca la întâmplare". Cine dă sfatul, însă, spune adevărul: "Fetelor hăi, scoateți cărți pe masă ca să nu fie goală!".

Mai mult, în final, teologul Popescu, de vorbă doar cu sine, își aduce aminte de răvașul primit de acasă și în care i se spunea: "Măi băiete! Noi te-am ruga frumos, dă, ca niște țărani proști ce suntem, să petreci și tu sărbătorile acasă cu noi. Poate, cine știe, ți-a fi rușine de noi acuma, căci ești domn mare și Crăciunul la domni poate va fi mai frumos, însă tot mai bine-i la noi acasă...!". Drept care teologul se simte brusc "înstrăinat de toți" - și de părinții și de neamurile cu care regretă acum că nu s-a dus să petreacă sărbătorile, dar și de lumea din casa părintelui Crăciunescu, o lume "înstrăinată", în chip evident, ea însăși de viața adevărată, "sănătoasă", o lume - capcană în calea tânărului, căci atrage și înstrăinează pe cei care nu i se pot împotrivi. Iar tânărul teolog ni se profilează ca o victimă, chiar dacă scriitorul îl face să adoarmă cu imaginea satului și a familiei în minte și cu reproșul pentru vina de a fi cedat ispitei: "Vede scocul și roțile morii, toate sioi de gheață... pe frații lui mici, ascultând la fereastră colindătorii, ce rar când străbat prin troiene până la dâșii. L-așteaptă toți cu masa plină și inima chinuită de nerăbdare. Iară el?...".

Desigur, proza nu poate fi redusă decât prin abuz la doar acest înțeles, pe care l-am putea defini ca aparținând unui poporanism bucovinean - mai blând, mai

delicat. Preocuparea - și harul lui Ion Grămadă - de a institui lume, prin insistența asupra elementelor care nasc atmosferă, atenuează nota critică și demonstrativă a unei astfel de bucăți. Scriitorul nu ajunge la lucruri ridice precum, să zicem, cele din *Datorii uitate*, nuvela lui Jean Bart - și ideea unei adeziuni totale și cu atât mai mult a uneia entuziaste la orientarea sămănătoristo-poporanistă din Regat nu e de susținut, pentru că lipsesc din scrisul lui Ion Grămadă excesele. Norma însă din perspectiva căreia se dorește receptat și sub regimul căreia lucrează este a numitei convenții. Prozele îi devin de la una la alta tot mai bogate în informație etnografică și aceasta e oferită cu un irepresibil patetism, discursul îi devine tot mai expozitiv în sens retoric, fără motivare intrinsecă, tot mai preocupat de "ogindire". Se acumulează mărcile prezenței nemotivate a componentei empirice a autorului în text - prin atitudini și intenții care privilegiază instaurarea idilicului, a duioșiilor și înduioșărilor și care, subtextual, implicit, mai discret poate decât în Regat și decât la prozatorii ardeleni, induc totuși sensul de îndrumar pentru viața practică și de lecție dat literaturii, induc ideologia "întoarcerii la vatră" și a "datorii" față de obârșia satească. Adică ceea ce a livrat mediocrității, printr-un concept deviant de artă, cvasitotalitatea producției literare a sămănătorismului și a poporanismului.

Când iese din universul rural, ceea ce se întâmplă foarte repede, interesat de război și de locuri îndepărtate, de lumea târgului sau de istorie, formula structuratoare devine cea a povestirii, iar povestirea are de impus o materie care-și cere dreptul la expresie prin împrejurarea că are natural, pretextual, o anumită pregnanță și un anume relief. Astfel, accentul se impune să cadă pe fraza evocatoare. Așa stau lucrurile în *Serafim Cărășel*, *Studentii*, *O noapte de groază*, *Din viața lui Ciprian Porumbescu* și în altele. Există peste tot și pagini sau măcar secvențe remarcabile prin detaliu, prin umor, prin limbaj și chiar prin tensiune.

Una e cu siguranță cea din proza *Din amintirile unui redactor* în care doi țărani bătrâni, soț și soție, doresc să ajungă cu trenul la Culiță "la ficiorul nostru din cătane", iar pentru asta îl caută pe șeful gării ca să se târguiască și "să se împace" în privința costului biletului și nu pot înțelege în ruptul capului cum se face că prețul biletului de tren nu se poate negocia. Încercând fără succes să-l determine pe funcționar să mai lase ceva-ceva din preț, bătrânul plătește cât e de plătit și urcându-și desagiile în vagon, zice ce are de zis: "Nu ești om purtat prin lume, Domnule, și nu te pricepi la căraușie".

Condeii amatorului însă, al celui care nu e lipsit de talent, dar scrie rar și nu are constanță în interogația propriu-zis artistică, devine din ce în ce mai evident.

Prozele de inspirație istorică, printre ultimele, nu mai au puterea de a spune, literar vorbind, nimic.

* Ion Grămadă, *Scrieri literare*, cu un studiu asupra vieții și operei lui de Constantin Loghin, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editura "Glasul Bucovinei", 1924.

ION GRĂMADĂ - LE PROSATEUR

RÉSUMÉ

Dans ce "médaillon" l'auteur esquisse la destinée exceptionnelle du prozateur de Bucovine i. Grămadă (3 janvier 1886 - 27 août 1917), qui est resté dans le mémoire de ses contemporaines comme un écrivain de talent, un bon pédagogue et un héros qui s'est sacrifié pour l'accomplissement de la "Rumanie Entière". Il est tombé a Cireșoaia dans l'uniforme de l'armée du Royaume roumain dans lequel il s'était réfugié en 1914.

L'auteur fait ici une étude critique de l'oeuvre d'Ion Grămadă, en en faisant ressortir les mérites mais aussi les défautss.